
Deel 1. Inleiding

Je kunt er vandaag niet meer omheen: in het nieuws, op sociale media, in de krantenwinkel, tijdens familiefeesten... Iedereen heeft een mening over wat er in de wereld aan de hand is. 'Radicalisering', 'salafisten', 'terroristen'... het is *the talk of the town*. Ook op school spreken je leerlingen (en/of je collega's) je erover aan. Ze drukken gevoelens van bezorgdheid uit, vragen je om uitleg of... ze uiten zelf 'radicale' opvattingen. 'Alle homo's op de brandstapel.' 'Moslims moeten in hun eigen land blijven.' 'Het Westen is tegen ons.' Hoe ga je hier als leerkracht mee om? Ga je erop in? Kun je er überhaupt iets aan doen?

Ook al weet je geen antwoord op deze vragen: dat je er iets mee moet doen, staat buiten kijf. Het hoort bij het takenpakket van de leerkracht van de eenentwintigste eeuw: werken aan burgerschapsvorming, en sinds kort ook aan 'deradicalisering'. Dat is in feite pas zo sinds de aanslagen in Parijs (Bataclan) in november 2015 en die van 22 maart 2016 in de luchthaven van Zaventem en het Brusselse metrostation Maalbeek. Wat in België en Nederland voorheen een marginaal probleem leek van enkele kwetsbare jongeren, werd nu plots een dringende nationale kwestie. In veel Belgische scholen werden leraren eensklaps gepromoveerd tot een 'eerste hulp tegen radicalisering' en een 'alarmbel bij signalen van radicalisering'. Vaak krijgen leerkrachten ook de opvoedende taak om 'achtergestelde jongeren' te monitoren. Je zag zelf ongetwijfeld al een groot aantal bijscholingen, thema-avonden, gastsprekers, wetenschappelijke en pseudowetenschappelijke artikels, studienamiddagen enzovoort voorbijkomen. Allemaal onder dezelfde noemer: (de)radicalisering. Informatie is er ondertussen genoeg voorhanden. Maar hoe pak je het nu concreet aan? Een ouderavond organiseren? Een imam uitnodigen? Een moskeebezoek? Een website maken?

In dit boek laten we je zien hoe je als leerkracht zelf het gesprek met de leerlingen kunt aangaan. We beseffen dat de thematiek complex is, en de literatuur hierover omvangrijk. Daarom krijg je in het eerste deel van dit boek een beknopte en noodzakelijk onvolledige introductie tot termen zoals 'radicalisering', 'extremisme',

‘terrorisme’ en ‘jihadisme’ en wat meer informatie over de politieke, religieuze en sociale achtergrond van radicaliserende (moslim)jongeren. We onderzoeken ook wat de oorzaken zijn van ‘radicalisering’. We benadrukken hierbij zaken waar je als leerkracht een beetje invloed op kunt hebben, namelijk identiteitsvorming, zingeving en inclusie-ervaringen.

In het tweede deel krijg je concreet lesmateriaal mee om dit thema in je klas te behandelen. We hebben niet alleen een les over ‘Wat is radicalisering?’ maar ook twee modellessen in de aanbieding. De eerste is gericht op het oefenen van dialoog voeren in de klas, aangezien een open en warm klasklimaat essentieel is om een gevoel van ‘erbij horen’ te bevorderen. Een aanpak gericht op ‘dialoog’ in plaats van op ‘discussie’ stimuleert leerlingen immers om genuanceerdere uitspraken te doen, om op zoek te gaan naar goede argumenten en vooral: om te luisteren naar elkaar. Het is een oefening in hoe je constructief, scherpzinnig en fijngevoelig kunt omgaan met andersdenkenden. De tweede les is een oefening in kritisch denken. Je krijgt hier diverse methodes aangereikt waarmee je een klasgesprek zodanig kunt voeren dat achterliggende waarden, vooronderstellingen en aannames van leerlingen op hun waarde en waarheid onderzocht kunnen worden. Hoewel de tweede en derde les inhoudelijk losstaan van de radicaliseringsproblematiek, zijn ze toch relevant in deze context aangezien het trainen van dergelijke denk- en dialoogvaardigheden cruciaal kunnen zijn om radicalisering tegen te gaan.

Dit boek is geen handboek over ‘filosoferen met radicaliserende jongeren’. Hoewel de methodes die in de tweede en derde les aangereikt worden uit deze traditie stammen, is het materiaal in dit boek breder dan een handleiding voor een filosofisch gesprek. Je behoort tot de doelgroep van dit boek als je leerkracht in het secundair onderwijs (SO) bent en je rond dit thema wilt werken met jouw groep. Je hoeft dus niet noodzakelijk docent maatschappijleer, filosofie of cultuurwetenschappen te zijn. De lessen zijn bovendien geschreven voor leerlingen van zestien jaar en ouder maar je kunt met dit boek zeker ook aan de slag met jongere leerlingen.

Dit boek heeft niet de ambitie om ‘radicalisering preventief aan te pakken’ door de ultieme oplossing aan te bieden. Daarvoor is, zoals je zult lezen, het fenomeen veel te complex. De invloed van een leerkracht op een dergelijk proces is klein. Maar als we van mening zouden zijn dat je als leerkracht totaal geen invloed hebt, dan zouden we de moeite niet hebben genomen om dit boek te schrijven. Je kunt als leerkracht zeker een significante impact hebben op jongeren in je klas, maar je kunt het probleem niet in je eentje oplossen. Daar zullen veel handen aan te pas moeten komen op zowel het macro- als het microniveau.

De belangrijkste doelstellingen van dit boek zijn:

De (toekomstige) leerkracht

1. is gestimuleerd om tijd te maken voor het bespreken van dit thema in de klas;
2. is geïnformeerd over het fenomeen 'radicalisering' en kan deze kennis ook doorgeven aan de leerlingen;
3. beschikt over materiaal en ideeën om een les over 'radicalisering' te geven;
4. beschikt over materiaal en ideeën om een dialoog te voeren met de klas;
5. beschikt over materiaal en ideeën om kritisch denken in de klas te bevorderen.

Deel 2. Achtergrondinformatie

2.1. Wat is ‘radicalisering’?

2.1.1. Een recent fenomeen?

‘Radicalisering’ is een term die steeds meer voorkomt in alle media. Daarom gebruiken we die ook in de titel. We bedoelen hiermee een op zich neutraal proces dat echter problematisch wordt als het leidt tot geweld (extremisme) of zelfs terreur (terrorisme). Onze aanname is dan dat kritisch denken en dialoog deze evolutie kunnen verhinderen.

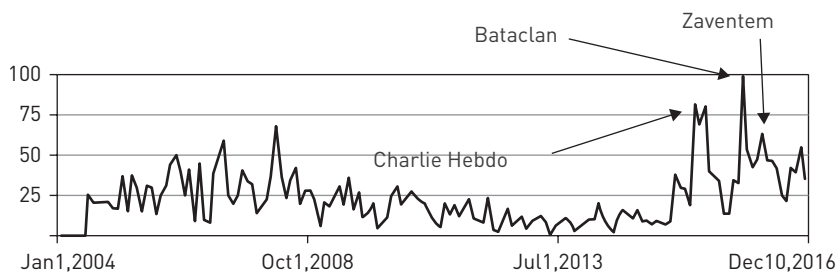
Het concept ‘terrorisme’ deed zijn grote intrede in de westerse media en het dagelijks taalgebruik met de aanslagen van 11 september 2001 in New York. De aanslag waarbij de twee 110 verdiepingen tellende hoge torens van het befaamde World Trade Center door twee gekaapte vliegtuigen met de grond werden gelijkgesteld en waarbij 2 998 doden en meer dan 6 000 gewonden vielen. De kapers die de aanslag op het World Trade Center en het Pentagon pleegden op 11 september waren geen Amerikanen. Vijftien van de negentien kapers waren van Saudi-Arabische oorsprong, twee waren afkomstig uit de Verenigde Arabische Emiraten, een uit Egypte en een uit Libanon.¹ Terrorisme werd toen voornamelijk geassocieerd met ‘vijanden’ uit het buitenland. De publieke perceptie van ‘terroristen’ in Nederland en Vlaanderen is intussen dichterbij gekomen. In november 2004 vermoordde de Marokkaanse Nederlander Mohammed Bouyeri de filmregisseur Theo van Gogh op straat in Amsterdam. Hij had banden met de zogenaamde Hofstadgroep, een salafistisch netwerk dat in 2006 op de Europese lijst van terroristische organisaties werd geplaatst, en waarvan de meeste leden intussen werden gearresteerd.² In België werd in 2010 Sharia4Belgium opgericht, een salafistische groep die onder andere de sharia als

¹ Zie CIA, 2002.

² Salafisme is een ultraconservatieve en fundamentalistische tak van de islam die oproept om terug te keren naar de beginselen van de islam. Voor meer informatie over salafisme, zie: Egerton, 2011. Voor meer info over de Hofstadgroep, zie: Vermaat, 2005.

officiële Belgische staatswet wilde invoeren. Ze inspireerden zich onder andere op het Britse Sharia4theUK van al-Choudeiri. Vele leden werden intussen gearresteerd voor het aanzetten tot geweld en haat.³

Google Trends: De populariteit van de term 'Radicalisering' over tijd.⁴

Bron: <https://www.google.com/trends/explore?date=all&q=radicalisering>.

De burgeroorlog in Syrië heeft echter een nieuwe generatie jihadistische salafisten geactiveerd, grotendeels via sociale media. Volgens politicoloog Rik Coolsaet zou de eerste Syriëstrijder (een Fransman) in maart 2012 vanuit België zijn afgereisd om zich aan te sluiten bij de rebellen van het Vrije Syrische Leger.⁵ Diezelfde zomer vertrokken er ook enkele Belgische jongeren naar Syrië om zich aan te sluiten bij verschillende rebellenfracties. Pas in maart 2013 werd het fenomeen van de Syriëstrijders voorpaginanieuws, maar dan nog leek de dreiging ver weg.⁶ Men ervaarde het fenomeen van de Syriëstrijders pas echt als een probleem toen ze gedesillusionieerd en getraumatiseerd terugkeerden.⁷ Met de aanslagen op Charlie Hebdo (7 januari 2015), in de Bataclan in Parijs (13 november 2015) en op de luchthaven van Zaventem en het Brusselse metrostation Maalbeek (22 maart 2016), werd de Belgische en Nederlandse bevolking zich met een schok bewust van het concrete gevaar van radicalisering. Terrorisme en radicalisering zijn al een veel oudere problematiek, maar

³ Als je meer wilt weten over de huidige invloed van Sharia4Belgium, dan kun je eens kijken naar Vanlouwe & d'Haenens, 2016.

⁴ Google Trends geeft de populariteit van zoektermen weer vanaf het jaar 2004. Via deze link kun je zien dat de term 'radicalisering' pas met de hiervoor genoemde aanslagen echt doordrong in het publieke bewustzijn.

⁵ Coolsaet is emeritus gewoon hoogleraar internationale betrekkingen en hoofd van het Ghent Institute for International Studies van de Universiteit Gent. Zie Coolsaet, 2015.

⁶ Goede informatie over jihadisten uit Vlaanderen vind je ook bij onderzoeker Pieter Van Ostaejen, 2017.

⁷ Om te weten te komen hoe de overheid met teruggekeerde Syriëstrijders omgaat, zie: Clerix, 2014.

het is vooral in de nasleep van de aanslagen op de WTC in New York, Charlie Hebdo in Parijs en de luchthaven in Zaventem dat we er echt bewust van zijn geworden.

2.1.2. Onderscheid in termen

Radicalisering is veel breder dan alleen de islam. Clark McCauley en Sophie Moskalenko definiëren het als volgt: ‘Radicalization is the process in which an individual adopts extreme ideologies and beliefs. Which may or may not result in extreme behavior’. Belangrijk in deze definitie is het woord ‘proces’.⁸ Bij dit radicaliseringsproces worden namelijk een aantal fasen doorlopen; welke fase al dan niet wordt doorlopen en hoelang is afhankelijk van de context en het onderwerp van radicalisering.

Bron: Soors, 2016.

In deze piramide worden de mogelijke fasen van het proces voorgesteld. De eerste fase is die van ‘ongelukkige mensen in de maatschappij’. Dat zijn mensen die, om welke reden dan ook, ongelukkig zijn met hun huidige situatie. Vaak ervaren zij gevoelens van frustratie, onbegrip, woede enzovoort. De oorzaak van dit ongenoegen kan men zoeken in het feit dat deze mensen zich vaak in een lage sociale en economische positie bevinden en de kansen ontbreken om hieruit te ontsnappen. Volgens

⁸ McCauley & Moskalenko, 2008; Knapton, 2014, p. 42.

socioloog Pierre Bourdieu⁹ bestaat telkens een dominante cultuur en een gedomineerde cultuur. De dominante cultuur is de cultuur van de midden- en hoge klasse. Die bepaalt hoe een samenleving eruitziet en consolideert zo haar invloed. Zo was het Frans bijvoorbeeld lange tijd de voertaal van de overheid in België, ook al sprak een groot deel van de bevolking deze taal niet. Doordat ze de regels van de dominante cultuur dienen te volgen, hebben burgers uit de gedomineerde cultuur geen kans om hun eigen autonomie te ontwikkelen.¹⁰

In instituties zoals een school, een jeugdclub of een familie wordt deze maatschappelijk ondergeschikte positie voelbaar. Het kan aanleiding geven tot individuele gevoelens van frustratie en van 'er niet bij horen'.¹¹ In de tweede fase van het radicaliseringsproces gaat de persoon, ten gevolge van deze negatieve gevoelens, op zoek naar gerechtigheid. Hij¹² kan bijvoorbeeld erkenning zoeken bij familieleden, vrienden en klasgenoten of zelf politieke actie ondernemen. Deze zoektocht kan de derde fase van 'frustratie' tot gevolg hebben wanneer ze niet leidt tot het gewenste resultaat. We spreken telkens van 'kan' of 'kunnen' aangezien deze fasen elkaar niet noodzakelijk tot gevolg hebben. Het gaat om een proces waarbij in elke fase ingegrepen kan worden.

Met **radicalisme** is niet noodzakelijk iets mis. Radicalen hebben ideeën die buiten de 'gevestigde waarden' vallen. Zij streven naar een andere politieke, economische of religieuze samenleving. Waar vrijheid van meningsuiting geldt, zoals in België en Nederland, heeft iedereen het recht om radicale opvattingen te hebben en die te uiten, voor zover ze tenminste de vrijheid van anderen niet schaden. Sommigen overtreden deze grens wel zoals de 'radicalist' Geert Wilders toen hij werd veroordeeld voor zijn 'Minder minder'-uitspraak. Hetzelfde gebeurde met Filip Dewinter toen zijn politieke partij werd veroordeeld voor racisme. Salafisten, evangelische christenen, chassidische joden, het zijn allemaal radicalen omdat ze strak leven volgens de letter van respectievelijk de Koran, de Bijbel en de Torah. Ze doen dat doorgaans echter binnen wettelijke normen.

Radicalen hebben sterke en vaak antagonistische opvattingen. Daarom krijgen ze vaak een slechte naam. In onze democratische samenleving hebben zij echter evenveel

⁹ Pierre Bourdieu was een Franse socioloog die vooral onderzoek deed naar de mechanismen van sociale stratificatie.

¹⁰ Bourdieu & Passeron, 1990.

¹¹ Het individuele proces van Montasser Alde'emeh is hier een mooie illustratie van. Het wordt uitgewerkt in les 1 van het praktische deel. Zie ook Gielen, 2013.

¹² Waar in dit boek enkel 'hij' of 'zij' gebruikt wordt, doelen we telkens op beide genders, zonder voorkeur. Hij en zij zijn dus inwisselbaar.

recht om hun mening te verkondigen en anderen te proberen overtuigen van hun gelijk. Vaak zijn zij tot toegevingen bereid en kunnen ze tot compromissen komen.

Extremisme is nauwer te definiëren dan ‘radicalisme’.¹³ Niet elke radicaal is een extremist noch een gewelddadige extremist. Een extremist is in tegenstelling tot een radicalist niet tot een compromis bereid. Een extremist gebruikt niet noodzakelijk geweld om zijn doel te bereiken, maar ziet er geen probleem in als anderen dat doen. Extremisme is ook niet verzoenbaar met een democratie. Dat is de reden waarom in Vlaanderen nog steeds een ‘cordon sanitaire’ bestaat tegen het Vlaams Belang. Zij mogen onder geen beding mee regeren. Erdogans conservatieve Partij voor Rechtvaardigheid en Ontwikkeling (AKP) regeert dan wel weer mee in Turkije, ook al is er discussie of zij een democratische partij zijn.¹⁴ Veel ultraorthodoxe stromingen vallen onder ‘extremisme’. Door hun opvattingen plaatsen zij zich buiten de reguliere samenleving en vormen vaak hun eigen geïsoleerde gemeenschap. Deze mensen zijn niet noodzakelijk gevaarlijk, maar door het afwezig zijn van een bredere sociale controle kunnen de leden van deze gemeenschappen vaak gemakkelijk verder radicaliseren. Voorbeelden hiervan zijn de amish in de Verenigde Staten van Amerika, de ultraorthodoxe joden zoals je die in steden zoals Antwerpen of Amsterdam vindt, en salafistische moslimgemeenschappen.

Een **terrorist**, ten slotte, is een gewelddadige extremist en dus een crimineel. Terroristen willen hun eigen grote gelijk met wapens opleggen. Hun geweld heeft als bedoeling de bestaande maatschappelijke orde te ontwrichten. Anders Breivik in Noorwegen en de Kouachi-broers uit Parijs zijn terroristen. Hun bedoeling is hun ideologie op te dringen door met terreur druk te zetten op overheden en gemeenschappen. Dat gebeurt door de wapens op onschuldige burgers te richten, terwijl in een conventionele oorlog soldaten en strijders tegen andere soldaten en strijders vechten. Deze groep, die angst zaait en polarisering in de samenleving beoogt, is heel klein. Toch zijn zij het die in de media de meeste aandacht krijgen.¹⁵ Historisch staan deze groepen vaak los van religieuze motiveringen, maar dat is de laatste jaren een beetje verschoven (zie 2.2.2.).

¹³ Voor het onderscheid tussen radicalisme, extremisme en terrorisme baseren we ons voornamelijk op Benyaich, 2015.

¹⁴ Het is helemaal niet goed bekend of de AKP ook tot de moslimbroeders behoort, of tot de internationale beweging van de broeders. Er zijn zeker raakpunten en contacten geweest, zeker in het verleden met Erdogans grote inspirator Erbakan.

¹⁵ *Klasse*, 2015.

Wanneer je vandaag het woord radicalisering in de mond neemt, wordt dat vaak geassocieerd met moslimjongeren en extremistische islamitische overtuigingen. Zoals vermeld kan radicalisering zich voordoen op allerlei vlakken en is het dus niet alleen van toepassing op religie. Het is ook belangrijk om te beseffen dat radicalisme, extremisme en de gewelddadige vorm van extremisme (terrorisme) van alle tijden is. We willen in dit boek laten zien hoe je als leerkracht een neutraal gesprek kunt aangaan met radicaal denkende personen. Het gaat om het stimuleren van een warm klimaat in de klas als voedingsbodem voor zelfreflectie en kritisch denken. De talrijke aanwezigheid van ‘radicale’ of fanatieke gedachten bij doorsneeleerlingen mag ons echter niet blind maken voor de specifieke problematiek van de politieke islam die in het Westen aan een opmars bezig is. Het kan voorheen gematigde moslims immers overtuigen van extreem gedachtegoed, wat terrorisme tot gevolg kan hebben. In wat hierna volgt, lichten we beide perspectieven toe.

2.1.3. Radicale gedachten bij iedereen

Ben jij ook iemand met radicale gedachten? Kom je in een discussie soms stevig uit de hoek? Zijn er opvattingen waar je zo van overtuigd bent dat een discussie erover moeilijk wordt zonder emotioneel geladen argumenten aan te halen? De kans is niet gering. Misschien herken je jezelf wel in een van de opvattingen die we hierna beschrijven.

Sommige mensen proberen een leven te leiden zonder de consumptie van vlees (vegetariërs) en dierlijke producten (veganisten). Mensen die voor een dergelijk dieet kiezen, doen dat uit verschillende overtuigingen, bijvoorbeeld uit dierenliefde, omdat het slecht is voor het klimaat of omdat het schadelijk zou zijn voor je lichamelijke gezondheid. Tegelijkertijd heb je ook mensen die weigeren een maaltijd te nuttigen waarin geen vlees of dierlijk product verwerkt is. Zij vinden een vegetarisch of veganistisch dieet meestal onnatuurlijk en/of ongezond.¹⁶ Je kunt argumenteren dat ze zich bij beide visies radicaal aan hun overtuiging vasthouden.

Ook op het politieke spectrum komen radicale gedachten voor. Er zijn mensen in het extreemrechtse kamp die hun eigen culturele tradities tot elke prijs willen behouden en er zijn mensen in het extreemlinkse kamp die overtuigd pleiten voor culturele vermenging en heterogeniteit. Gesloten grenzen tegenover open grenzen. Meritocratie tegenover egalitarisme. Deze opvattingen zijn op zich niet gevaarlijk, maar

¹⁶ Om maar even een voorbeeld te geven van hoe je voor iedere visie wel een artikel kunt vinden dat ze ondersteunt: Deyl, 2015; Saul, 2014.

kunnen zich ook cultiveren in extremistische acties. Denk aan de massamoord door Anders Breivik op 22 juli 2011 of aanslagen door communistische separatisten zoals die tijdens de Koude Oorlog regelmatig voorkwamen.¹⁷

Een ander idee waar velen in onze maatschappij zich sterk aan vasthouden, is het belang van gendergelijkheid. Hoewel er de laatste decennia veel veranderd is op het vlak van vrouwenrechten, blijft er een grote ongelijkheid bestaan tussen man en vrouw.¹⁸ Volgens sommigen is deze ongelijkheid door de samenleving gecreëerd met als doel vrouwen te onderdrukken, en worden bepaalde eigenschappen die als jongens- of meisjesachtig beschouwd worden, van jongs af aan cultureel opgelegd. Anderen zijn er dan weer van overtuigd dat mannen en vrouwen van nature verschillend zijn en dat het niet meer dan normaal is dat ze zowel in de samenleving als in het meer besloten gezinsverband andere rollen vervullen. Zo ontstaat er discussie. Is genderongelijkheid door cultuur of door natuur bepaald? Is overtuigd zijn van het belang van gendergelijkheid radicaal? Wie is er het meest radicaal: de mensen die pleiten voor gendergelijkheid of degenen die de fysiologische verschillen tussen man en vrouw in de kijker zetten? Vanaf wanneer zou je hun opvattingen radicaal noemen? Het is in ieder geval een onderwerp waarbij de gemoederen al snel hoog opblazen, en waarbij men gauw radicale uitspraken doet.

Nog een sterk voorbeeld van een radicale gedachte die je misschien niet als radicaal zou beschouwen, is democratie. In de westerse wereld wordt democratie als het hoogtepunt van politieke en persoonlijke vrijheid beschouwd. Vrijheid van meningsuiting gaat hier ook meestal mee gepaard, ook al is die in veel Europese landen niet absoluut.¹⁹ Andere systemen worden al snel bestempeld als minderwaardig en de West-Europese vorm van democratie wordt voortdurend opgedrongen bij andere landen, onafhankelijk van of ze dat nu willen of niet.²⁰ Het idee dat mensen vrijwillig voor een niet-democratisch systeem zouden kiezen, lijkt misschien onbegrijpelijk. Je beschouwt deze mensen wellicht als radicaal, zonder je ervan bewust te zijn dat je zelf radicaal vasthoudt aan je eigen democratische visie. Wat is het verschil tussen het internationaal opdringen van onze westerse politiek en de jihadi's die hun vorm van staatsbestuur over de hele wereld willen verspreiden? Waarom zou dat bij westerse landen gerechtvaardigd zijn, maar bij IS niet? Sommigen zouden zeggen dat jihadi's geweld gebruiken om hun ideologie uit te dragen en dat ze daarom verkeerd

¹⁷ Voor meer info over de oorsprong en ontwikkeling van links-geïnspireerde aanslagen, zie: Robison, Crenshaw & Jenkins, 2006.

¹⁸ Enkele voorbeelden: Vandeschrick & Sanderson, 2013; Guillot, 2013.

¹⁹ Stefancic & Delgado, 1992.

²⁰ Loomba, 2015.